

Constantin Cucuș
(coordonator)

POLIROM

PSIHOPEDAGOGIE

pentru examenele de definitivare
și grade didactice

Ediția a III-a

Științele educației

Structuri, conținuturi, tehnici

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	9
<i>Cuvânt înainte</i> (Constantin Cucos)	13
Sistemul de învățământ. Structură, normativitate, funcționalitate (Constantin Cucos)	15
I. Instituționalizarea educației – o necesitate?	17
II. Educația – o acțiune predeterminată și programată	22
III. Transferabilitatea competențelor între sistemele naționale de învățământ	24
IV. Reforma sistemului educativ – un țel și un demers fără sfârșit	26
V. Educația – raționalistă sau umanistă?	28
<i>Bibliografie</i>	29
Educația în societatea cunoașterii: globalizare, internaționalizare, informatizare (Constantin Cucos, Nicoleta Laura Popa)	31
I. Mondializare și globalizare	33
II. Globalizarea – un concept multidimensional	34
III. Educația – vector și rezultat al globalizării	36
IV. Caracteristici ale educației în era globalizării	39
V. Un caz de „globalizare” secvențială: integrarea europeană	42
VI. Globalizarea și dinamica diferențierii	43
VII. Economia cunoașterii în era informatizării	44
VIII. Virtualizarea educației	48
IX. Un nou referențial al învățării: cybercultura	52
X. Niveluri și ipostaze ale virtualizării școlii	55
XI. Societatea cunoașterii și „piața” formării	57
XII. Educația globală	60
<i>Bibliografie</i>	63
Managementul calității în educație: repere teoretice și considerații asupra abordărilor românești (Nicoleta Laura Popa)	65
I. Calitatea în educație	67
II. Repere în evoluția managementului calității. Managementul calității în educație	70
III. Asigurarea calității procesului și sistemului de învățământ din România	77
<i>Bibliografie</i>	87
Statutul epistemologic al pedagogiei și al științelor educației (Mariana Momanu)	89
I. Conceptul de <i>pedagogie</i>	91
II. Ambiguități epistemologice în sfera pedagogiei	92
III. Pedagogie sau științe ale educației?	94
IV. Relațiile pedagogiei cu filosofia și domeniile științei	95
V. Încercări de clasificare a științelor educației	96
VI. Statutul epistemologic al științelor educației. De la pluri- la interdisciplinaritate	99
<i>Bibliografie</i>	101
Educația: caracteristici, ipostaze, dimensiuni (Mariana Momanu, Teodor Cozma)	103
I. Conceptul, geneza și esența educației	105
II. Formele educației și relațiile dintre ele	106
III. Dimensiuni ale formării personalității: intelectuală, morală, estetică, religioasă, tehnologică și profesională, fizică și sportivă	110
<i>Bibliografie</i>	125

Educația și provocările lumii contemporane (Teodor Cozma, Mariana Momanu)	127
I. „Noile educații” și problematica lumii contemporane	129
II. Rolul școlii în contextul permanentizării educației	136
III. Afirmarea gândirii pedagogice și a sistemelor educaționale alternative	140
<i>Bibliografie</i>	147
Educabilitatea. Factori și paradigme ale dezvoltării psihoindividuale (Luminița Iacob)	149
I. Educabilitatea	151
II. Factorii dezvoltării psihoindividuale	153
III. Paradigme ale dezvoltării psihoindividuale	166
<i>Bibliografie</i>	171
Personalitatea elevului (Ion Dafinoiu, Bogdan Balan, Ovidiu Gavrilovici)	173
I. Conceptul de <i>personalitate</i>	175
II. Temperamentul	178
III. Caracterul	181
IV. Modificarea comportamentului prin sistemul de întăriri și pedepse	185
V. Aptitudinile	186
VI. Rolul expectanțelor în dezvoltarea personalității	192
<i>Bibliografie</i>	195
Finalitățile educației (Florin Frumos)	197
Introducere	199
I. Perspectiva didacticii asupra finalităților educației	200
II. Noile ipostaze ale finalităților educației în România	219
<i>Bibliografie</i>	225
Teoria și metodologia curriculumului (Carmen Crețu)	227
A. Perspectivă teoretică, modele, tipologii ale curriculumului	227
I. Statutul epistemologic al disciplinei	229
II. Curriculum. Delimitări conceptuale	231
III. Curriculumul ca domeniu al politicii educaționale în organizații internaționale	235
IV. Definiții operaționale	237
V. Teorii/modele ale curriculumului. Relevanța unor modele contemporane (constructivismul, cognitivismul, curriculumul diferențiat, curriculumul personalizat) ...	238
VI. Tipuri de curriculum	244
<i>Bibliografie</i>	246
B. Conținuturile educaționale	249
I. Conceptualizarea conținuturilor învățământului	251
II. Selecția conținuturilor	252
III. Organizarea conținuturilor	255
<i>Bibliografie</i>	264
Procesul de învățământ. Predarea. Concept și stiluri de predare. Aplicații (Liliana Stan, Florin Frumos)	267
I. Procesul de învățământ	269
II. Predarea. Concept și stiluri de predare. Aplicații	277
<i>Bibliografie</i>	295
Învățarea (Dorina Sălăvăștru)	299
I. Conceptul de <i>învățare</i>	301
II. Forme ale învățării	302
III. Condiții ale învățării	305
IV. Teorii ale învățării	306
V. Stilul de învățare	333
<i>Bibliografie</i>	339
Metode de învățământ (Constantin Moise, Elena Seghedin)	341
I. Definiții și cadre de referință necesare	343
II. Sistemul metodelor de învățământ: configurație actuală	343
III. Comentariu necesar asupra criteriilor de clasificare	344
IV. Metode tradiționale și metode de dată mai recentă. Prezentarea analitică	348

V. Metode de ultimă generație (sau ale „ultimului val”)	369
<i>Bibliografie</i>	387
Comunicarea didactică (Luminița Iacob)	391
Introducere	393
I. Forme ale comunicării umane	395
II. Comunicarea didactică	405
III. Retroacțiuni ale comunicării didactice	409
<i>Bibliografie</i>	415
Evaluarea școlară. Intenționalitate, procesualitate, strategii (Constantin Cucos)	417
I. Evaluarea randamentului școlar – componentă a demersului didactic	419
II. Procesualitatea evaluării. Ipostaze, funcții, caracteristici	428
III. Strategiile de evaluare și notare	435
IV. Factori ai variabilității aprecierii și notării	459
<i>Bibliografie</i>	465
Forme de organizare a instruirii. Proiectarea și desfășurarea activității didactice (Mariana Momanu)	469
I. Modalități de organizare și desfășurare a activității didactice	471
II. Lecția ca microsistem pedagogic	476
III. Proiectarea activității didactice	483
<i>Bibliografie</i>	494
Succesul și insuccesul școlar: forme de manifestare și cauze (Liliana Stan)	497
I. Succesul – valoare general umană	499
II. Ipostazele succesului și eșecului	499
III. Probleme actuale ale succesului și insuccesului în educație	502
IV. Definirea succesului și insuccesului școlar	503
V. Termeni corelativi ai succesului și insuccesului școlar	505
VI. Formele eșecului școlar	507
VII. Contextul determinativ al instituirii succesului și eșecului școlar	509
<i>Bibliografie</i>	514
Perspective psihosociale în educație (Ștefan Boncu)	517
I. Psihologia socială școlară	519
II. Clasa școlară ca grup	520
III. Omogenitate și eterogenitate în alcătuirea clasei	523
IV. Cooperare și competiție	525
V. Reprezentările – factor determinant al acțiunii educative	529
VI. Atribuirea succesului și eșecului școlar	533
VII. Efectele expectanțelor profesorului	535
<i>Bibliografie</i>	538
Managementul clasei de elevi (Ciprian Ceobanu)	539
I. Ce este managementul clasei de elevi?	541
II. Stiluri și roluri ale cadrului didactic în clasa de elevi	541
III. Managementul spațiului și timpului educațional	545
IV. Managementul climatului educațional	549
V. Managementul situațiilor de criză educațională. Problemele disciplinare	557
VI. Managementul strategiilor instructive	561
<i>Bibliografie</i>	567
Educația pentru diversitate culturală (Simona Butnaru)	569
I. Ipostaze și implicații ale diversității culturale în educație	571
II. Abordări ale diversității culturale în educație	573
III. Obiectivele educației pentru diversitate	579
IV. Strategii de realizare a educației pentru diversitate culturală	586
<i>Bibliografie</i>	588
Educația copiilor cu nevoi/cerințe speciale (Alois Gherguț)	591
I. Educația specială	593
II. Principalele categorii de deficiențe întâlnite la persoane cu cerințe speciale	609
<i>Bibliografie</i>	615

Creativitate și talente (Carmen Crețu)	617
I. Conceptele de <i>creativitate</i> și <i>talent</i>	619
II. Teorii și modele ale creativității și ale talentelor	624
III. Categoriile speciale de elevi cu aptitudini înalte (subrealizați școlari, cu statut socioeconomic și cultural coborât, cu dificultăți de personalitate, cu disfuncții senzoriomotorii, fetele)	633
IV. Profiluri psihocomportamentale	634
V. Strategii de identificare	635
VI. Strategii de cultivare a creativității și a talentelor	636
Concluzii și sugestii	639
<i>Bibliografie</i>	639
Personalitatea cadrului didactic (Georgeta Diac)	643
Introducere	645
I. De la meserie la profesie. Profesionalizarea carierei didactice	646
II. Personalitatea cadrului didactic	647
III. Statusul și rolurile profesorului	651
IV. Stilurile educaționale	655
V. Profesionalizarea carierei didactice prin sistemul de formare inițială și continuă a cadrelor didactice	658
<i>Bibliografie</i>	662
Asistența psihopedagogică în școală (Simona Butnaru)	663
I. Delimitări în aria conceptuală a asistenței psihopedagogice	665
II. Principii ale asistenței psihopedagogice	667
III. Obiectivele asistenței psihopedagogice	669
IV. Conținuturi ale activității de asistență psihopedagogică	670
V. Fazele procesului de consiliere psihopedagogică	671
VI. Strategii aplicate în asistența psihopedagogică	674
VII. Cadrul instituțional și legislativ al asistenței psihopedagogice	687
<i>Bibliografie</i>	689
Managementul instituției școlare (Alois Gherguț, Ciprian Ceobanu)	691
I. Serviciile educaționale și managementul educațional	693
II. Descentralizarea – condiția succesului și eficienței serviciilor educaționale. Parteneriatele unităților educaționale cu alte entități	700
III. Tipuri de conducere/leadership	706
IV. Managementul schimbării în instituțiile școlare	713
<i>Bibliografie</i>	723
Educația școlară și parteneriatele școală – familie – comunitate (Gianina Ana Masari)	725
I. Parteneriatele școlare	727
II. Parteneriatul cu familia	732
III. Parteneriatul cu comunitatea și autoritățile	735
IV. Structura și condițiile programelor de parteneriat	736
<i>Bibliografie</i>	740
Managementul proiectelor de cercetare pedagogică (Adrian Vicențiu Labăr)	741
I. Sistemul metodelor de cercetare pedagogică	743
II. Tipuri fundamentale de cercetare pedagogică	743
III. Elaborarea proiectului de cercetare	746
IV. Metode de cercetare	748
<i>Bibliografie</i>	765

Sistemul de învățământ. Structură, normativitate, funcționalitate

Prof.univ.dr. Constantin Cucos

Scopul unității de curs :

- cunoașterea și interiorizarea de către cadrele didactice a specificului și dinamicii unui sistem de învățământ.

Obiective operaționale :

După ce vor studia această unitate, cadrele didactice vor putea să :

- analizeze posibilitățile și limitele instituționalizării educației ;
- opereze cu o serie de concepte specifice (sistem de învățământ, reforma educației, credite transferabile etc.) ;
- descrie structura și palierele sistemului românesc de învățământ ;
- identifice funcțiile și principiile generatoare ale unui sistem de învățământ ;
- motiveze necesitatea transferului de competențe între mai multe sisteme naționale de educație ;
- valorizeze critic înnoirile și reformările structurale ale sistemului național de instruire.

I. Instituționalizarea educației – o necesitate?

Într-o societate modernă, orice formă de activitate tinde să fie instituționalizată. Dacă vreme de milenii de viață umană educația s-a făcut difuz, prin pârghii „naturale”, la un moment dat, din rațiuni pragmatice și pentru eficientizare, aceasta s-a specializat, a fost preluată de o formă de instituție rațională, structurată, organizată. Odată trecută sub auspiciile unei instituții, formele vechi de realizare a educației fie s-au remodelat, în concordanță cu noile constrângeri, fie au dispărut pur și simplu. Instituția, pe lângă faptul că presupune un randament ridicat, produce și o serie de „pierderi colaterale”: îl „despovărează” pe individ de o serie de sarcini, îi restrânge libertatea, translează instituției ceea ce ar trebui să facă el de fapt, produce o serie de țeșături sociale ce pot scurtcircuita acțiunile avute în vedere. Nu mai vorbim despre faptul că instituționalizarea conduce la masificare, la pierderea din vedere a ceea ce persoana particulară are cu adevărat nevoie (vezi Lurcat, 2001, pp. 33-35). Instituția are ceva artificial în sine, este o construcție deasupra umanului (chiar dacă acționează în numele lui), dar... altfel nu se poate! Mai ales acum, în era performativității și a managementului competitiv.

Activitate

Faceți un inventar al unor situații cu potențial educativ, altele decât cele derulate în școală sau tutelate de aceasta.

Sistemul de învățământ poate fi definit ca un subsistem al sistemului social, specializat în dimensionarea și structurarea unor oferte educaționale multinivelare, corespunzătoare mai multor categorii de beneficiari (în funcție de vârstă, interese profesionale, constrângeri materiale, obiective sociale etc.). El presupune un cumul de instituții organizate ierarhic, o normativitate și un cadru legal, o funcționalitate efectivă (cu intrări, ieșiri, resurse, efecte, feedback). În același timp, sistemul trebuie să permită numeroase deschideri, o permeabilitate la schimbare și inovații care să-i asigure adecvarea permanentă la realități. Sistemul ca atare este supus unor procese periodice de evaluare, care, dincolo de diagnoza specifică, vine și cu o dimensiune constructivă, ratificatoare, „instituțională”. Orice evaluare a unui sistem de învățământ nu rămâne o simplă constatare: ea dă o notă, ia în seamă o construcție, promulgă direcții de inovare (cf. Lecoince, 2001, pp. 197-212). După cum putem observa, sistemul de învățământ din România a fost supus, în ultimul timp, unor măsuri de reformă succesive, de înnoire structurală și funcțională. Schimbările au vizat în principal cadrul legislativ aferent, oferta curriculară, reorganizarea unităților de învățământ, perfectarea programelor de formare inițială și continuă a profesorilor și generalizarea învățământului obligatoriu de 10 ani. De asemenea, măsurile de reformă au impus un proces de descentralizare continuă, legături coerente pe orizontală și verticală a tuturor entităților sistemului de învățământ. Totuși, unele rămăneri în urmă se evidențiază în urma unor studii de diagnoză (cf. Miroiu, 1998, pp. 33-34): organizarea învățământului se face în funcție de nevoile sistemului de învățământ, și nu în funcție de nevoile societății; se observă o reducere a duratei de

școlarizare, în contrasens cu ceea ce se întâmplă în plan european : sistemul de învățământ se dovedește a fi în continuare rigid.

Temă de reflecție

Dacă ați ajunge decident (la nivel de minister sau inspectorat), ce schimbări ați face la nivelul sistemului de învățământ pentru ca acesta să devină mai performant ?

Structura sistemului de învățământ include Ministerul Educației și Cercetării (MEC) ca autoritate centrală la nivel național, inspectoratele școlare la nivel regional și unitățile de învățământ la nivel local. Alături de inspectoratele școlare subordonate Ministerului Educației, există și alte instituții cu scopuri educaționale cum ar fi Casele Corpului Didactic, cluburile și palatele copiilor, agenții ce asigură monitorizarea calității, a curriculumului, a evaluării etc.

Structura sistemului de învățământ prezintă următoarele niveluri :

- *învățământul preșcolar* :
 - grupa mică,
 - grupa mijlocie,
 - grupa mare pregătitoare pentru școală ;
- *învățământul general obligatoriu* :
 - învățământ primar (clasele I-IV),
 - învățământ secundar inferior (clasele V-X) ;
- *învățământul secundar superior* :
 - liceu (clasele XI-XII/XIII),
 - școala de arte și meserii ;
- *învățământul postsecundar* ;
- *învățământul superior* :
 - de scurtă durată,
 - de lungă durată.

Pentru unele dintre nivelurile prezentate anterior, sunt disponibile și următoarele forme de educație :

- educația permanentă ;
- învățământul deschis (la distanță) ;
- învățământul privat ;
- învățământul pentru minorități ;
- învățământul special.

Reluăm această structură, punctând caracteristicile fiecărui palier în parte.

Învățământul preșcolar :

- copii cu vârsta cuprinsă între 3 și 6/7 ani ;
- grădinițe cu program normal, prelungit sau săptămânal ;
- structurat pe două niveluri :
 - nivelul I - socializarea (grupa mică și grupa mijlocie) ;
 - nivelul II - pregătirea pentru școală (grupa mare și grupa pregătitoare pentru școală).

Învățământul primar cuprinde clasele I-IV și funcționează numai ca învățământ de zi. Achiziționarea fundamentelor culturii generale reprezintă scopul principal al curriculumului de la acest nivel.

Învățământul secundar inferior (gimnaziu) :

- clasele V-VIII ; funcționează, în general, ca învățământ de zi ;
- în mod excepțional, se organizează cursuri serale sau fără frecvență pentru persoanele care au depășit cu mai mult de doi ani vârsta corespunzătoare clasei ;
- se finalizează cu susținerea unor *teze cu subiect unic*, în clasele a VII-a și a VIII-a.

Învățământul general obligatoriu este de zece clase. Vârsta de debut a școlarității este de 7 ani (6 ani la cererea părinților). Teoretic, vârsta de încheiere a învățământului general obligatoriu este de 16 ani, cuprinzând, din anul școlar 2003-2004 clasele a IX-a și a X-a, finalizate cu *certificatul de absolvire*.

Învățământul secundar superior cuprinde *liceele* care organizează cursuri de zi, cu durata de patru ani (clasele IX-XII) și cursuri serale sau fără frecvență. Liceul este structurat pe trei filiere, fiecare cu un anumit număr de profiluri și specializări, după cum urmează :

- filiera teoretică, cu profilurile real și uman ;
- filiera tehnologică cu profilurile : exploatarea resurselor naturale, protecția mediului, servicii și tehnic ;
- filiera vocațională, cu profilurile : artistic, sportiv și teologic.

Studiile liceale se încheie cu un examen național de *bacalaureat*.

Școlile de arte și meserii organizează cursuri de zi și serale cu durata de doi-patru ani, în funcție de profilul și complexitatea pregătirii :

- cuprind absolvenți de gimnaziu cu certificat de capacitate ;
- se finalizează cu examen de absolvire și obținerea unei diplome, care atestă pregătirea de muncitor calificat în meseria respectivă ;
- absolvenții pot frecventa învățământul liceal, forma serală, după susținerea concursului de admitere pentru acest nivel de studii.

Învățământul postliceal este organizat de Ministerul Educației și Cercetării, din proprie inițiativă sau la cererea agenților economici.

- Durata pregătirii este de 1-3 ani, în funcție de complexitatea profesiei.
- Nomenclatorul specializărilor este stabilit de Ministerul Educației și Cercetării împreună cu Ministerul Muncii și Solidarității Sociale.
- Școlile de maiștri sunt școli postliceale.
- Admiterea în învățământul postliceal se face prin concurs.

Învățământul superior se organizează, conform Legii nr. 288 din 24 iunie 2004, astfel :

- *ciclul I* – studii universitare de *licență*, corespunzător unui număr cuprins între 180 de credite (licență trei ani) și 240 de credite (licență patru ani), conform Sistemului European de Credite de Studiu Transferabile (ECTS) (art. 4) ;
- *ciclul II* – studii universitare de *masterat*. Studiile universitare de masterat corespund unui număr de credite de studiu transferabile cuprins, de regulă, între 90 și 120 (art. 8) ;
- *ciclul III* – studii universitare de *doctorat*, cu o durată de trei ani.

Învățământul superior cuprinde următoarele profiluri de studiu : universitar și pedagogic, medico-farmaceutic, tehnic, agricol, economic, juridic, artistic.

Sistemul de învățământ se prezintă ca o varietate largă de modele, el fiind diferit de la țară la țară și de la o etapă de timp la alta. El ființează ca o construcție complexă, în care liniile de forță politică, pedagogică, filosofică, valorică, chiar voluntaristă își spun cuvântul. Sistemul poartă o marcă, instituie un model (sau un contramodel), el stă sub girul unei ideologii sau chiar al unei personalități (vezi, la noi, expresia „școală haretiană”, impusă de un vizionar până acum neîntrecut, Spiru Haret).

Temă de reflecție

Un sistem de învățământ are și o determinantă culturală. În plan european, sistemele naționale de instruire se înrădăcinează în tradițiile și mentalurile colective ce caracterizează națiunile respective. Ați putea, de pildă, să realizați o comparație, din punctele de vedere amintite mai sus, între sistemul de educație francez, cel german și cel românesc ?

Un sistem de învățământ prezintă mai multe funcții :

- funcția socială, ce vizează integrarea în ordinea socială a indivizilor și modelarea conduitelor specific umane ;
- funcția economică, ce presupune pregătirea pentru o profesiune a persoanelor ;
- funcția culturală, orientată spre achiziționarea unui bagaj cultural determinat istoric ;
- funcția pedagogică, ce are în vedere formarea unor persoane autonome și responsabile, capabile de autodeterminare și învățare permanentă.

Dimensionarea și funcționarea unui sistem de învățământ ar trebui să țină cont de următoarele principii :

- principiul accesibilității, în sensul că fiecărui cetățean trebuie să i se garanteze dreptul la educație în raport cu posibilitățile, dorințele și condițiile asumate ;
- principiul deschiderii învățământului, prin posibilitatea intrării sau ieșirii din sistem la orice nivel, în orice structură, respectând normele stipulate ;
- principiul pluralismului educațional, prin recunoașterea și sprijinirea învățământului de stat, a celui particular sau a celui confesional ;
- principiul particularizării structurii și conținutului educativ la specificul cultural, lingvistic, confesional al publicului școlar ;
- principiul funcționalității, prin caracterul intențional și programabil datorită normelor juridice, etice, didactice emise în mod explicit ;
- principiul autoconstrucției, autoreglării și perfecționării prin mecanisme interne (autoevaluări) sau externe (agenții de monitorizare a calității).

Activitate

Caracterizați sistemul românesc de învățământ pornind de la conformarea acestuia la principiile invocate mai sus.

Ca expresie a acțiunii sociale, învățământul este o formă școlară ce dobândește o serie de trăsături distincte. Următorul tabel, adaptat după Maulini și Perrenoud (2005, pp. 151-152), surprinde aceste trăsături :